

**Svante
Nordin**

Världsandens partisaner

**Filosoferna,
Tredje riket
och den
liberala
demokratin**

fri tanke

Innehåll

Förord.....	8
Inledning.....	II

De tre

I Före kriget.....	23
II Första världskriget.....	37
III Weimarrepubliken.....	55
IV Tredje riket 1933–1939.....	103
V Tredje riket 1939–1945.....	139
VI Efter 1945.....	153

Verkan och eftervärld

I	»Heideggers barn«.....	193
II	Heidegger i Frankrike.....	205
III	Heidegger i USA.....	215
IV	Historiens slut.....	221
V	Jünger, Schmitt och den nya vänstern.....	229
VI	Kretsen kring New Left Review	237
VII	Heidegger, Schmitt och postmodernismen	249
VIII	Heidegger och Schmitt i Ryssland och Kina.....	257
	Slutord	272
	Hänvisningar	275
	Litteratur i svensk översättning.....	288

Förord

DENNA BOK ÄR en fortsättning på fyra tidigare böcker – *Från tradition till apokalyps: Historieskrivning och civilisationskritik i det moderna Europa* (1989), *Filosofernas krig: Den europeiska filosofin under första världskriget* (1998), *Nittonhundratalet: En biografi* (2005) och *Hitlers München* (2018). Alla dessa böcker försökte, var på sitt sätt, förstå vad som hände under 1900-talet och varför. *Från tradition till apokalyps* ville förstå sambandet mellan historieskrivning, historietolkning och civilisationskritik, detta i ett perspektiv som gick tillbaka till 1700-talets upplysning och det arv som denna upplysning lämnade efter sig. *Filosofernas krig* handlade om 1900-talets »urkatastrof«, det första världskriget, och om hur filosoferna ansträngt sig att sätta den i begrepp. *Nittonhundratalet: En biografi* ville korrelera den politiska och den intellektuella händelseutvecklingen. *Hitlers München* uppsökte en katastrofplats där första världskrigets olyckor långt ifrån att bemästras gav upphov till nya.

I alla dessa framställningar spelade Tyskland en avgörande roll. Tyskland som mittpunkt mellan öst och väst, nord och syd i Europa, som arvtagare till upplysningen och som dess främste kritiker, som industrination och krigarnation, som ledande inom kultur och vetenskap, som ort för 1900-talets mest plötsliga och katastrofala civilisationskollaps, som hemland för seklets mest briljanta och förnyande filosofer intog Tyskland med omnejd en unik ställning. Kombinationen av lysande triumf och handlös katastrof i 1900-talets tyska filosofi och kultur öppnar frågor som angår hela mänskligheten. Kan de inte besvaras så kan de åtminstone beskrivas och analyseras.

I denna bok reses de i samband med tre ytterligt begåvade och ytterligt ifrågasättbara tänkare – Martin Heidegger, Carl Schmitt och Ernst Jünger. Att dessa tre inte bara tänkt utan satt hela det senare 1900-talets och det tidiga 2000-talets tänkande i rörelse gör det desto mera oundvikligt att söka svar. Martin Heidegger, Carl Schmitt och Ernst Jünger förkastade den liberala demokratin med argument som inspirerat många av demokratin kritiker. Deras tankar har behållit sin aktualitet och är föremål för en ständigt växande litteratur. Försöken att bojkotta eller svartlista dem har inte fått önskat resultat. Bättre är att studera deras argument och tankar.

Inledning

DEMOKRATIN VILAR i de länder där den är fast förankrad på tradition, etablerade fördomar, etablerade institutioner, gammal vana och praxis. Den är omedelbart förenad med kulturarv, patriotism, religion, med dygder som hederlighet, tapperhet och uppriktighet. Den hör samman med borgerlig livsstil, familj, egendom, ofta med försvarsmakt och polismakt, med skola och kyrka. Den har rötter. Den är glanslös och väcks till stor retorik bara när den är hotad. Demokratien är såtillvida ointellektuell, ofilosofisk. Det är inte intellektuella, filosofer, diktare, konstnärer som bär den utan borgare. Demokratien är förknippad med handel, privat ägande, nyttotänkande, liksom med gråa ämbetsmän och legala normer. Det finns ingenting vidunderligt hos den, ingenting djärvt, ingenting frälsande. Den låter sig väl förenas med banal vardagsegoism, tanklöshet, rutin. I sina kärnländer är den en konservativ, icke-revolutionär makt som genom en oändligt långsam process vuxit fram ur fördemokratiska institutioner. Den har kommit till

genom reformer, inte genom omvälvning. Den har ägt rum inom nationella gränser som medborgarna har varit beredda att försvara med militära medel. Demokratiernas utrikespolitik har styrts av varje lands intresse och av realpolitiska kalkyler. Fakta har varit lika bestämmande som principer för demokratiernas framväxt och utveckling.

När den borgerligt liberala demokratin ansträngt sig för att motivera sin existens har den gärna byggt upp metafysiska och naturrättsliga system som inte förefallit förankrade i realiteterna och som gjort intryck av hyckleri och skenhelighet. I andra fall har man hänvisat till »värden« och »värderingar« som inte haft någon annan grund än subjektiva tycken och bara beslöjat en fullkomlig nihilism. Detta måste tas i beaktande om man vill förstå den motvilja varmed intellektuella revolutionärer till höger och vänster ofta betraktat den borgerliga demokratin och varför de genom radikaliteten i sitt tänkande och sin frihet från det invanda och konventionella kunnat utöva en lockelse, inte minst på de unga. Och varför demokratis kritiker har kunnat te sig mer intressanta än dess försvarare.

Martin Heidegger, Carl Schmitt och Ernst Jünger var tre tänkare som först utvecklade sina idéer i Weimarrepublikens Tyskland. Det var ett Tyskland som åtminstone i eftervärldens ögon blev en experi-

mentverkstad mellan 1919 och 1933, där den liberala demokratin utsattes för ett hållbarhetstest som den med förödande konsekvenser misslyckades med att klara. De tre var motståndare till denna demokrati, vedersakare som med ett ojämförligt uppbud av skarp-sinne angrep dess fundamentala förutsättningar. De har därför i likhet med deras föregångare Friedrich Nietzsche kommit att framstå som några av den liberala ideologins mest briljanta kritiker från »höger«, på samma sätt som exempelvis Karl Marx, Antonio Gramsci, Georg Lukács eller Walter Benjamin kommit att räknas bland dess mest lysande kritiker från »vänster«.

Heidegger, Schmitt och Jünger växte upp i kejsarrikets Tyskland, genomlevde världskriget 1914–1918, Weimarrepublikens och Tredje rikets tid och fick därefter i den västtyska Förbundsrepubliken betala priset för sina förvillelser. De straffåtgärder de utsattes för hindrade dock inte deras rykte och inflytande från att sprida sig och att än i dag, årtionden efter deras död, göra sig gällande globalt, på alla kontinenter. Deras idéer har kommit att användas av den liberala demokratis kritiker från höger till vänster, i Europa, USA, Latinamerika och Asien. Politiska skeenden har tolkats i ljuset av deras idéer eller idéer inspirerade av dem hos så olika tänkare som Hannah Arendt, Leo Strauss, Herbert Marcuse, Chantal Mouffe, Slavoj Žižek, Antonio Negri och Alexander Dugin. Promi-

nenta filosofer som Ernst Cassirer, Hans Blumenberg, Jürgen Habermas och Francis Fukuyama har sökt efter de effektiva motargumenten.

All denna filosofiska debatt har utspelats mot bakgrund av det senaste århundradets dramatik. Den borgerligt liberala världsordning som före 1914 troddes stabil och permanent skakades sönder av världskriget. I kölvattnet av kriget uppstod bolsjevism, fascism och nationalsocialism och de revolutioner – 1917, 1921 och 1933 – som förde dessa demokratifientliga rörelser till makten. Det nya världskriget förde kommunismen till styret inte bara i halva Europa utan också i Kina. Josef Stalin och Mao Zedong blev krigets segrare. Ett kallt krig till den liberala demokratins försvar utkämpades fram till 1989–1991. Det slutade i en åtminstone skenbar seger för västvärlden och demokratin. Den liberala segeryran dämpades dock under de följande decennierna när USA:s och Västeuropas globala hegemoni ifrågasattes på nytt av ett åter auktoritärt Ryssland och ett vitaliserat kommunistiskt Kina.

Vilka var angreppspunkterna mot de liberala demokratierna? En sådan handlade om den liberala imperialismen. Det var västdemokratierna Storbritannien, Frankrike, Belgien och Holland som innehade de koloniala imperier som behärskade en stor del av jordytan och en stor del av jordens befolkning. Den konservativa revolutionens författare tenderade, som vi skall se, att betrakta även Tyskland efter Versailles-

freden som en koloni och som ett offer för denna globala väst imperialism. USA hade visserligen inga kolonier (utom Filippinerna) men kunde särskilt efter 1945 och åter efter 1990 framställas som garantmakt för en nykolonial hegemoni.

En annan angreppspunkt berörde kritiken av kapitalismen. Den liberala demokratin ansågs vara en förklädnad som dolde verkligheten: kapitalets och pengarnas makt och regemente. I vänsterns kritik var detta ett huvudnummer. Men också för högern, inte minst i Tyskland, var det avgörande. Kritiken mot kapitalet och kritiken mot imperialismen brukade därvid smälta samman till en kritik mot en global makt som ansågs ha sitt centrum i Londons City eller New Yorks Wall Street.

Kapitalets och penningens världsherravälde kunde samtidigt likställas med modernitetens. Det var den västliga moderniteten som nu behärskade världen, det var de moderna, borgerliga och liberala värderingarna och normerna som rådde. Vetenskapen och tekniken hade ställts i tjänst hos detta välde. Upplysningens idéer, som trätt i de gamla religionernas, de gamla dygdeuppfattningarnas, de gamla myternas och riter- nas ställe, innebar en tro på den kalla nyttan, det vill säga i praktiken på profiten. Mänskligheten hade trätt in i nihilismens era.

Det föreföll också lätt att visa att den liberala ideologin var falsk, att den predikade om godhet och

rättigheter när den i verkligheten med nödvändighet stod för något helt annat. Liberalismen var skenheligheten satt i system. Varje statsmakt måste upprätthållas genom våld. Men de liberala demokratierna trodde sig vila på överenskommelser, kontrakt och konsensus. Likväl var de i likhet med alla andra stater tvungna att skicka fram polis när kontraktet ifrågasattes. De liberala demokratierna framställde sig som fredliga. Likväl höll de sig med militära apparater som överträffade alla andras. Det avväpnade Tyskland efter 1919 var ett exempel. Nedrustningens evangelium, som med våld påtvingades tyskarna, gällde inte för Frankrike, så invände man. Argumentet kunde vändas ut och in. De liberala demokratierna sågs då som dödsdömda därför att de inte ville inse nödvändigheten för varje stat eller politiskt system att ha beredskap för våldsutövning. I den mån liberalerna trodde på sina försäkringar var de dömda till undergång, om de inte trodde på dem var de hycklande och skenheliga. I vart fall innebar kritiken att liberalismen måste vara falsk och verklighetsfrämmande eftersom den trodde (eller låtsades tro) att liberala normsystem, i motsats till andra mänskliga normsystem, upprätthöll sig själva utan makt och våld. I detta låg också en kolonial eller neokolonial logik. Den västliga demokratin ansåg sig ha ett uppdrag att civilisera resten av världen, att påtvinga den vad som kallades mänskliga rättigheter, demokrati och frihet.

Heidegger, Schmitt och Jünger var intellektuella och filosofer, inte politiker. När ett konkret politiskt alternativ till det de kritiserade växte fram i form av nationalsocialismen och Tredje riket rubbades deras cirklar. De växelvis välkomnade och förkastade det nya, deras tankar löpte i kors, deras karriärer främjades för en tid för att sedan hamna i återvändsgränder. Efter kriget fick de bära ansvar för sina misstag. Men efter kriget fick deras tankar i mångas ögon också en ny aktualitet genom segern för deras gamla fiende, den västliga liberalismen.

Segrarnas kritiker till höger men också till vänster attraherades av Heideggers, Schmitt och Jüngers kritik. Var de inte världsandens partisaner i kamp mot ett globalt herravälde utan tidigare motstycken i historien? Efter 1990 kunde den rollen bli än mera tydlig. Den liberala demokratin fann numera sitt världsherravälde så självklart att det betraktades som givet av naturen själv, av det uppenbara förnuftet eller genom historiens inneboende dynamik. Det försvar för de liberala idéerna som utvecklats under fascistens, nationalsocialismens eller kommunismens dagar rostade sönder, motargument mot demokratin skapade numera förvirring och rådlöshet snarare än nya intellektuella ansträngningar. Mot den nya världsordningens ekonomiska kraft svarade inte längre något utvecklat politiskt, militärt eller världsåskådningsmässigt tänkande. Goliat kände sig säker i sin

oöverbärlighet. Ideologiernas död föreföll garantera att någon argumentering inte längre var nödvändig. Efter några decennier spred sig emellertid en malaise i västvärlden. Den ledde till en alltmer hårdnande liberal dogmatism. Men den ledde också till en ny osäkerhet.

Bör man överhuvud befatta sig med så farliga tänkare som Heidegger, Schmitt och Jünger? Är inte detta att ta djävulen i båten? Svaret är att han redan sitter där. Redan på 1920-talet diskuterade hela Europa intensivt »liberalismens kris«, den kris som brutit ut samtidigt med världskriget 1914, en kris för framstegstron, den borgerliga tillförsikten, föreställningen om »mänskligheten« och om en fredlig värld i samförståndets tecken. Den krisen har följt oss. Den handlade inte längre om de gamla monarkierna och aristokratierna. Gud var redan död, sökandet efter nya gudar hade inletts. Det var de modernistiska och revolutionära rörelserna som tillhandahöll utmaningen. Den kom inte enbart från »höger« eller »vänster« utan var en utmaning mot hela den liberala tankefiguren, sådan den vuxit fram sedan upplysningstiden. Denna utmaning representeras i extrem form av de tre tänkare denna bok sysslar med, därav deras stora och vittförgrenade inflytande också över det senaste halva århundradets tänkande kring demokratin och det moderna västerlandets öde.